

Незважаючи на те, що останніми роками дана асиметричність певною мірою нівелюється під впливом формування нових центрів нагромадження світового фінансового капіталу, однак все ще продовжує відтворюватись на глобальному рівні.

Література

1. Гайдучий А. Сучасні напрями розвитку міжнародного ринку капіталу / А. Гайдучий // Ринок цінних паперів України. — 2006. — №3—4.
2. Eui Jung Chang, Lima E.J.A., Tabak B. Testing for Predictability in Emerging Equity Markets // Emerging Markets Review, 2004. — V. 5. — P. 295—316.
3. Global Capital Markets: Entering a New Era. — McKinsey Global Institute. — September 2009.
4. Global Financial Stability Report. March 2003. — IMF, 2003.
5. Global Financial Stability Report. April 2004. — IMF, 2004.
6. Global Financial Stability Report. September 2005. — IMF, 2005.
7. Global Financial Stability Report. September 2006. — IMF, 2006.
8. Global Financial Stability Report. October 2008. — IMF, 2008.
9. Global Financial Stability Report. April 2010. Statistical Appendix.
10. Global Financial Stability Report. April 2012. Statistical Appendix.
11. Global Financial Stability Report. Statistical Appendix. August 2006.
12. Global Financial Stability Report. Statistical Appendix. October 2008.
13. Global Financial Stability Report. Statistical Appendix. September 2011.
14. Korczak P., Bohl M. Empirical Evidence on Cross-Listed Stocks of Central and Eastern European Companies // Emerging Markets Review, 2005. — V. 6. — P. 121—137.
15. Mapping Global Capital Markets 2011. Updated Research. — McKinsey Global Institute. August 2011.
16. Mapping Global Capital Markets. Fifth Annual Report. Prepared by McKinsey Global Institute. October 2008.

Статтю подано до редакції 16.10.2012 р.

УДК 330.013+364

Н.П. Топішко, старший викладач
кафедри економічної теорії
Національного університету «Острозька академія»

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

АНОТАЦІЯ. Охарактеризовано сутність глобалізації, сфери її прояву та наслідки для суспільних відносин, зокрема соціальної політики.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобалізація, соціальна політика, макроекономічна нестабільність.

АННОТАЦИЯ. Охарактеризована сущность глобализации, сферы ее проявления и последствия для общественных взаимоотношений, в частности для социальной политики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: глобализация, социальная политика, макроэкономическая нестабильность.

ANNOTATION. The definition of globalization, its ways of realization and consequences for social policy has been described.

KEY WORDS: globalization, social policy, macroeconomic uncertainty.

Постановка проблеми. Стабільність і розвиток соціально-економічної системи є результуючою економічної ефективності й соціального компромісу. Тому серед чинників суспільного прогресу важливе місце належить соціальній політиці. Її значення зумовлене не лише актуальністю і вагою соціальних проблем, а й багатосторонніми, кардинальними змінами у світовій економіці. Виклики глобалізації, демографічні зміни змушують уряди модернізувати національні соціально-економічні моделі розвитку (у т.ч. соціальну частину) з метою оптимізації розподілу і використання обмежених бюджетних коштів.

Ступінь розробки проблеми. Різним аспектам глобалізації, соціальної політики, соціального захисту населення, ролі наддержавних структур в їх забезпеченні присвячені публікації багатьох науковців. Серед них можна виокремити праці Н. Болотіної, Е. Лібанової, О. Палій, С. Сіденко та ін. Питання глобалізації економічного розвитку та його соціалізації є предметом наукового дослідження Боба Дікона, Мішеля Халса, Поля Стабса, К. Уно, Д. Копіца та ін. Проте ці аспекти недостатньо досліджені. Проблема модернізації соціальної політики в умовах нестабільності соціально-економічних систем у світі, що глобалізується, є актуальною. В останні роки спостерігається загострення суспільної уваги до неї.

Мета статті — розкриття змісту глобалізації як складного, різноманітного за сферами прояву, рушійними силами, суперечливого явища, що обумовлює фундаментальні перетворення світу. Її наслідки є неоднозначними для соціально-економічних систем й соціальної політики держав.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація відображає процес обміну товарами, послугами, капіталом і робочою силою, що виходить за межі країни [1, с. 264]. Як явище світового масштабу, глобалізація є процесом стрімкого розширення та ускладнення взаємозв'язків і взаємозалежностей економік і людей. Зміст глобалізації вбачають в інтернаціоналізації господарських зв'язків, лібералізації світової економіки, універсалізації і модернізації життя, детериторизації [2, с. 15—17]. Світову динаміку відображено в чисельних концепціях, що розкривають її сутність, зокрема в таких як:

— *«межі зростання»*. В умовах збереження наявних тенденцій розвитку світова спільнота швидко наближається до крайньої межі демографічної та економічної експансії. Ситуація погіршується обмеженням ресурсів планети, егоцентризмом елітарних країн і ТНК, конфліктною конкуренцією, дезінтеграцією людського співтовариства;

— *«сталого розвитку»*. Стверджується, що критичний поріг сталого зростання вже подолано. Необхідно зупинити демографічний вибух у слаборозвинутих країнах і стримати економічне зростання розвинутих країн;

— *«універсального еволюціонізму»*. Теорію засновано на вченні В.Вернадського про ноосферу як самоорганізовану систему і необхідності враховувати реакцію біосфери на процеси глобального розвитку;

— *«мітозу біосфер»*. Увага акцентується на ноосфері як гармонійному синтезі біосфери і техносфери, нової культури, що охоплює весь планетарний ринок. Певної економічної рівноваги може бути досягнуто за умови виходу за межі земної біосфери;

— *«світ-системного аналізу»*. Капіталістичний світ кінця XX—початку XXI ст. є першою історичною формою глобальної системи, яка розвивається від капіталістичної метрополії на напівпериферії і периферії світу;

— *«контрольованого глобального розвитку»*. Теорію побудовано на виборі оптимальних систем управління глобальним розвитком, основу якого становить перехід до інформаційного суспільства.

Глобальна інтеграція поступово охоплює практично всі сфери суспільних взаємовідносин: економіку, політику, ідеологію, культуру, умови існування людей, спосіб їхнього життя. Має економічний, політичний, технологічний, соціальний, культурний, моральний, військовий аспекти. Найбільше глобалізація проявляється в капіталістичній експансії і підпорядкуванні інших способів виробництва й обігу, гегемонізації її цінностей у світовому масштабі [3, с. 131—132]. Це система заходів об'єктивного і суб'єктивного характеру, які використовують високорозвинуті країни і наднаціональні структури, керовані ними, для концентрації управління продуктивними силами світу. Вона ґрунтується на лібералізації торгівлі, активному русі фінансового капіталу і робочої сили між країнами, інформаційній і технологічній революції. Супроводжується значними за обсягами інвестиціями і трансакціями капіталів, цілі й об'єкти яких все частіше розташовано за національними межами. Її рушійною силою є експансіоністська економічна політика ТНК, транснаціональних банків, розвинутих держав, регіональних інтеграційних угруповань поза своїми кордонами.

На початку XXI ст. спостерігається перехід від домінування світової торгівлі та фінансових потоків, що її опосередковують, до стадії транснаціоналізації виробничих відносин (наднаціонального виробництва), які обслуговують інтернаціональний відтворювальний процес [4, с. 92]. Транснаціоналізація світової економіки відбувається у формі злиття ринків окремих продуктів, вироблених ТНК, та посилення залежності національних економік від їхньої діяльності. Формується наступний етап еволюції глобалізації — супратериторіальність (транскордонні відносини). Це означає фактичну втрату національними економіками можливості й здатності розпоряджатися територією і проводити самостійну економічну політику, у т.ч. структурну [2, с. 45—46].

Форми прояву транскордонності різноманітні. У *відтворювальній* сфері — формування блукаючих інтернаціоналізованих відтворювальних ядер, які перетворюють країну в «країну-систему», що включає великі «чужі» господарські території. У *фінансовій* сфері — потужні транскордонні фінансові потоки. В *інформаційній* сфері — функціонування світової комп'ютерної мережі. У *правовій* сфері — перехід від міжнародного до корпоративного права. У *військовій* сфері — перетворення національних військ на сили швидкого реагування, що захищають в основному економічні кордони «країн-систем». У *соціальній* сфері

— наростання різкої поляризації країн «золотого мільярду» і країн третього світу [3, с. 135—136].

Світова економічна динаміка впливає на соціальні процеси в кожній окремій країні. Питання національної безпеки є фактично питаннями соціальної безпеки. Прагнення національного капіталу зменшити економічні витрати на виробництво продукції і забезпечити переваги у жорсткій конкуренції спонукає їх до скорочення витрат на оплату найманої праці, соціальний захист. Соціальний демпінг досить часто знаходить підтримку уряду. Він є складовою державної соціальної політики, особливо в країнах із слаборозвинутою економікою. Соціальні права населення порушуються. У таких умовах посилюються міграційні процеси між країнами, складаючи загрозу соціальному добробуту розвинутих країн. Негативні соціальні процеси можуть відбуватися і в країнах «золотого мільярду». Для зниження вартості продукції, інфляції і підвищення процесів накопичення капіталу робляться спроби демонтажу соціальної держави, скорочення державних бюджетів, соціальних видатків. Це може призвести до посилення соціальної нестабільності.

Для попередження такого розвитку соціальної політики в умовах глобалізованого світу, формування нової якості робочої сили наддержавними структурами запроваджуються світові стандарти мінімального життєвого рівня населення країн, що розвиваються. Виникає конфлікт між соціальними потребами і економічними можливостями держави. Разом з тим ступінь виконання нею соціально-захисної функції залежить не тільки від обсягу ВВП, величини зведеного бюджету, а й від моделі соціальної політики. Пріоритети соціальної політики визначають її стратегію і тактику, структуру й обсяг інвестицій в дану сферу. Залежно від обраної моделі соціально-економічного розвитку держава у тій чи тій мірі регулює зайнятість, доходи, розвиток соціальної сфери, відносини між працею і капіталом, забезпечує соціальну захищеність громадян. Чинниками, що впливають на організацію, впровадження, обсяг соціальних програм, є національні та культурні особливості, політичні фактори (роль лівих і консервативних сил в уряді, ступінь авторитарності влади), обрана модель і рівень соціально-економічного розвитку, суспільні пріоритети та система цінностей, роль держави в регулюванні процесів розподілу і перерозподілу доходів. Якщо відносини розподілу відображають частку держави у ВВП, то відносини перерозподілу — формування державних централізованих фондів за рахунок оподаткування суб'єктів економіки. Саме оптимізація перерозподільчої функції державних фінансів є суттєвою в забезпеченні дієвості соціальної політики уряду.

Глобалізація змінює роль самого інституту держави, що виконує певні функції по організації життєдіяльності суспільства. Коли її економічний, правовий, культурний, політичний, військовий, соціальний простір повністю ввійде до спеціалізованого глобального простору, самостійність держави стає обмеженою, а то й просто відсутньою [3, с. 136]. Як наслідок, структурні зрушення в економіці (як і в інших сферах) повністю відбуваються в інтересах «країн-систем» (першу чергу розвинутих країн).

Ознаки цього процесу в Україні можна спостерігати вже сьогодні. Руйнується система фінансових відносин, відбулося їх відокремлення від реального сектору економіки, домінує спекулятивний капітал. Існує високий рівень зовніш-

ньої вразливості економіки і глибокі дисбаланси в макроекономічній структурі. Як підкреслено в «Національній стратегії розвитку «Україна-2015», держава обмежена в можливостях керувати економічним розвитком в національних інтересах [5, с. 27—30].

Особливо це проблематично на фоні концентрації фінансового і промислового капіталу, подальшого формування «нового світового порядку» і нової парадигми світового розвитку (де провідну роль відіграють наднаціональні структури і ТНК), економічних негараздів. Ускладнюються взаємозв'язки і взаємозалежності економік, відбувається деградація ресурсно-екологічного потенціалу внаслідок розвитку індустріальних технологій та підвищення антропогенного навантаження, посилюється нестабільність соціально-економічного розвитку.

Певна післякризова стабілізація економічної ситуації у світі спостерігалася у 2010 р., коли дещо збільшилися обсяги кредитування реального сектору економіки. Однак у 2011—2012 рр. очікуваного зростання інвестицій не відбулося. Ситуація на ринку нерухомості також залишається непростою. У критичному стані знаходяться державні фінанси багатьох європейських (і не тільки) країн. Хвилі криз змінюють одна одну: фінансова, обвал виробництва, ускладнення податково-бюджетної ситуації.

Кризу останніх років деякі вчені розглядають як системну, зумовлену фундаментальними проблемами сучасності, пов'язаними з концепцією лібералізму. Класична модель мікро- і макроекономічного розвитку заснована на оцінці результатів господарської діяльності у вигляді прибутку. Постійна гонитва за ним поступово, але цілеспрямовано призвела до формування руйнівних світових економічних криз, перенасичення споживчого ринку, деіндустріалізації малих країн Євросоюзу, втрат від конкуренції з боку країн-лідерів і глобальних корпорацій [6]. Інші вбачають в ній спекулятивний характер, зумовлений переформуванням ЄС [7]. Фінансова криза в євронзоні, пов'язана з борговими зобов'язаннями урядів країн, може суттєво дестабілізувати світову економіку. Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) у звіті про перспективи зростання економіки ЄС знизилася оцінку темпу росту з 1,6 % у 2011р. до 0,2 % у 2012 р. (на межі рецесії) [8]. Друга хвиля фінансової кризи (деякі вважають третьою) вже накриває світ [9]. Він готується до нової затяжної рецесії.

У таких умовах посилюється соціальна диференціація, конфліктність в суспільстві, відбувається послаблення і розрив традиційних соціальних зв'язків, простежується тенденція до зниження впливу політичних важелів на регулювання соціальних процесів і заміщення їх на фінансові. У більшості країн Європи уряди вже не можуть підтримувати такий високий рівень соціального забезпечення, який було досягнуто в останні п'ятдесят років економічного благополуччя [10]. Хоча витрати європейських країн на соціальний захист населення напередодні кризи становили в середньому 28 % ВВП, а через бюджети країн євронони в 2010 р. перерозподілялося в середньому 50,4 % ВВП, проте зростання кількості пенсіонерів, неповних сімей, посилення припливу мігрантів, підвищення числа родин із низьким рівнем доходів, які потребують державної підтримки, зростання безробіття загострюють ситуацію [11]. Для фінансування значних соціальних витрат за нестачі грошей більшість країн або підвищували

рівень оподаткування доходів до 55—60 % (скандинавські країни), або покривали бюджетні дефіцити за рахунок збільшення державних боргів (Греція, Португалія, Італія та ін.). Чинні соціальні стандарти перевищують фінансово-економічні спроможності країн Єврозони.

Виправлення структурних диспропорцій відбувається шляхом суворої економії, зниження соціальних стандартів, відповідно, й соціальних виплат. У боротьбі з борговою кризою реалізують підходи, відповідно до яких держава повинна бути, перш за все, організатором і координатором економічного процесу й високопродуктивної праці, а не соціальним утримувачем. Так, уряд Італії збільшує доходну частину держбюджету за рахунок введення нових податків, зменшення витрат шляхом підвищення пенсійного віку, скорочення видатків на охорону здоров'я та освіту. В Ірландії до 2014 р. державні видатки мають скоротитися на 10 % [10]. У Греції після світової кризи 2008 р. зарплати зменшилися на 20 %, безробіття зросло до 25 % унаслідок деіндустріалізації економіки і банкрутства малого бізнесу. Середня зарплата скоротилася на 20—30 %. Хоча середня пенсія складає 700 євро, проте більшість пенсіонерів отримує менше 500 євро. Підвищено податки. За офіційною межею бідності знаходиться 28 % населення [12]. Це посилює протистояння і соціальну напругу в суспільстві.

Лідери 25 країн ЄС (окрім Великобританії та Чехії) на саміті в Давосі (січень 2012 р.) схвалили проект бюджетно-податкової угоди, яка передбачає проведення узгодженої політики і централізацію контролю над бюджетами країн, санкції щодо порушників. У всіх країнах із метою посилення економічної активності (за переповненого ринку праці та необхідності скорочення соціальних видатків держави) стимулюється підприємництво. У разі отримання підприємницької ліцензії громадянин сам сплачує соціальний пакет, податки і немає оплачуваних лікарняних, відпускних.

Системи соціального забезпечення і соціального страхування реформуються в напрямі перекладання частини витрат на населення. Поступово підвищують пенсійний вік, заохочують накопичувальні схеми добровільного пенсійного страхування, застосовують гнучкі, «точкові» форми соціальної допомоги, поширюють платність у наданні соціальних послуг. У той же час населення прагне вирішення проблем дефіциту бюджету не за їх рахунок, а через впровадження податку на фінансові трансакції, так званого «податку солідарності» (у деяких країнах, наприклад, Франції, Португалії тощо, його вже запроваджено). Проте не дивлячись на вищезазначені зміни, соціальні стандарти в більшості країн Європи залишаються ще досить високими.

Науковці й практики підкреслюють, що інформаційні виклики, загострення демографічних проблем, постійне зростання попиту на соціальні послуги призвели до кризи традиційного суспільства загального добробуту. У сучасних умовах актуалізується завдання щодо глибокої трансформації соціальної політики і формування кардинально нової моделі соціальної держави [13, с. 115]. Перспективи подальших перетворень у соціальній сфері (зокрема в освіті, охороні здоров'я, пенсійній системі) відповідно до сучасних (постіндустріальних) викликів вчені пов'язують із індивідуалізацією надання відповідних послуг; забезпеченням їх безперервного (на всьому протязі життя особи) характеру; приватизацією (посиленням ролі приватного фінансування); інтернаціоналізацією

конкуренції (у т.ч. міжнародної) в їх наданні; появою нових технологічних рішень при наданні соціальних послуг [13, с. 114].

Висновки. Подальша інтеграція країни в світовий простір потребує продуманої соціально-економічної стратегії з визначенням тенденцій його розвитку, ризиків для національної системи. У світі, що блискавично змінюється, визначальним чинником економічного розвитку стає здатність оптимально застосовувати наявні знання, інформаційні технології, швидко реагувати на зміни у ринковій ситуації.

Забезпечити стійкий і динамічний поступ можливе лише на випереджальній моделі інноваційного розвитку, що потребує значних фінансових коштів, відновлення розвитку реального сектору економіки, перекриття витоку капіталу і наукового потенціалу за кордон, детінізації економіки, розробки національної стратегії структурних зрушень із врахуванням національних пріоритетів. Потрібно посилити роль держави як головного інвестора економічного зростання, відновити довіру населення до вітчизняної банківської системи та інших системних змін, формувати нові моделі соціальної політики. Це є основою підвищення суспільного добробуту

Література

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: С.В. Мочерний та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 864 с.
2. *Scholte, J.A.* Globalization: A critical introduction. — London: Palgrave, 2000. — 361 p.
3. *Кравивний І.В.* Глобалізація: сутність, чинники та етапи розвитку // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». — 2008. — № 1. — С. 129—137.
4. *Рибчук А.В.* Глобальна виробнича інфраструктура як результат розширення інтернаціоналізації господарського життя / А.Рибчук // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 6. — С. 92—96.
5. Україна-2015: національна стратегія розвитку. — К.: Український форум, 2008. — 73 с.
6. *Тарнавський В.* Європейський кризис и европейская стратегия Украины // Ежедневник «2000». — 11 ноября 2011 г.
7. *Сколотяний Ю.* Без нас // Дзеркало тижня. — № 2 (50). — 21 січня 2012 р.
8. *Лукашин Ю.* Цены на сталь падают // Ежедневник «2000». — 9 декабря 2011 г.
9. *Пал Ковач.* Важность Украины для ОTR Group трудно переоценить // Ежедневник «2000». — 9 декабря 2011 г. — В-3.
10. *Флеминг Стюарт.* Криза євро. Фінал? // Дзеркало тижня. — № 45. — 10 грудня 2011 р. — С. 8.
11. *Мунтиян В.* Евроинтеграция: возможны варианты // Ежедневник «2000». — 2 сентября 2011 г. — В-2.
12. *Лукашин Ю.* Дефолт Греции // Ежедневник «2000». — 1 июля 2011 г. — А-4.
13. *May В.* Человеческий капитал: вызовы для России / В.Май // Вопросы экономики. — 2012. — № 7. — С.114—131.
14. *Монусова Г.* Социальная политика в европейском мнении: субъективный контракт между обществом и государством / Г. Монусова // Вопросы экономики. — 2012. — № 6. — С. 127—152.

Статтю подано до редакції 23.10.2012 р.